

ГАВРИИЛ Р. ДЕРЖАВИН

(Гавриил/Гаврила Романович Державин, 1743 – 1816) – руски поет и държавник от епохата на Екатерина II. Като офицер участва в потушаването на въстанието на Емелян Пугачов, а неговите дневникови записки са ценен извор за материал за това историческо събитие.

Поетическият му дебют през 70-те години на XVIII век не му осигурява бърза литературна слава. Едва през следващото десетилетие Державин придобива популярност с одата си *Фелица*, посветена на руската императрица, в която сравнява Екатерина II с богинята на блаженството. Заедно с Ломоносов и Сумароков Державин се явява един от най-значимите представители на руския класицизъм. Майсторството

в неговия поетически език до голяма степен се дължи на живописния тип образност, който поетът постига чрез пластична фигуралност и картинна динамика. Екфразисният характер на поетиката му, детайлираната дескриптивност, изобилстващата орнаменталност разкриват характерните за класицистичната стилистика принципи на описателност, подражателност и предпочитание към реторическото въздействие на мащабни монументални картини пред субективизираната авторефлексия.

Илюстрация на неговите образотворчески принципи е стихотворението *Утро* – то представлява въведение към *Химн към Бога (Гимнъ Богу)*, в което поетът прави аналогия с Клеант¹ и с въздействащата сила на природата, вдъхновила го да създаде химн към Зевс. Державин проявява силно пристрастие към старогръцката поезия – особено към химните в хекзаметър, които несъмнено му служат за образец. Разсъждавайки върху посоченото произведение на Державин, руският литературатор и езиковед Яков К. Грот (1812 – 1893) отбелязва,



В. Боровиковски,
Г. Р. Державин, 1811

¹ Клеант (Κλεάνθης, Cleanthes) – древногръцки философ, стоик, живял в средата на III век пр. Хр. Той е втори ръководител на Атинската стоическа школа след Зенон. Отличавал се е с необикновено силна воля, строга нравственост и скромност. Изкарвал е препитанието си с черна работа нощем, за да може денем да слуша Зенон.

че старогръцкият химн, известен като *Химн на Клеант към Бога*, е популярен в европейските литературни среди още от втората половина на XVI век².

Първата публикация на *Утро* излиза в Петербург през 1802 г. в общо книжно тяло заедно с *Химн към Бога*. Малко по-късно през същата година *Утро* се появява и във „Вестник Европы“ (ч. IV, № 16, стр. 314 – 319). В бележка под линия Державин обяснява повторната публикация на стихотворението като израз на своето желание да достави радост на жителите на Москва и околностите ѝ. Преводът е по публикацията във „Вестник Европы“. Запазени са автентичният правопис на оригинала и строфическата подредба на стиховете, от която личи желанието на Державин да придаде на своята пищна образност не само на съдържателно, но и на формално равнище ритмика и динамика.



Иля Репин. *Пушкин на изпита в Лицея на 8 януари 1811 г.*, 1911
(вляво е изобразен възрастният вече Державин)

² Вж. напр. коментара на Грот, достъпен на <https://ru.wikisource.org/wiki/>.



Державин съм виждал само веднъж в живота си, но никога няма да забравя този момент. Случи се през 1815 година на публичния изпит в Лицея. Щом разбрахме, че Державин ще дойде, ни обзе вълнение. Делвиг отиде на стълбите да го посрещне и да му целуне ръка – ръката, написала „Водопад“. Державин пристигна. Той влязъл във фойето и Делвиг го чул да пита портиера: „Къде, братко, е тоалетната?“. Този прозаичен въпрос разочарова Делвиг, който промени своето намерение и се върна в залата. Делвиг ми разказа всичко това с простодушна усмивка. Державин беше много стар. Беше с мундир и плюшени ботуши. Изпитът ни го умори. Той седеше, подтирайки главата си с ръка. Лицето му имаше тъпо изражение, очите му бяха мътни, устните – увиснали; приличаше на портрета, на който е изобразен с шапка и роба. Дремеше, докато започна изпитът по руска литература. Изведнъж се ободри, очите му заблестяха; напълно се преобрази. Разбира се, негови стихове бяха четени, анализирани и ежеминутно хвалени. Той слушаше с необикновена възбуда. Накрая извикаха и мен. Аз прочетох моето стихотворение „Спомени в Царско село“ («Воспоминания в Царском Селе»), стоейки на две крачки от Державин. Не е по силите ми да опиша своето душевно състояние: щом стигнах до стиха, в който се споменава името на Державин, младежкят ми глас зазвънтя, а сърцето ми заби с упоително въодушевление... Не помня как завърших моето четене, не помня кога избягах. Державин бил във възторг; настоявал да ме види, искал да ме прегърне... Търсили ме били, но не ме намерили...

А. С. Пушкин. *Собрание сочинений в 10 томах*. Москва: ГИХЛ, 1959 – 1962.
 Том 7. *История Пугачева. Исторические статьи и материалы.*
Воспоминания и дневники. М., 1962: 275 – 276.



УТРО

Огнистый Сиріусъ сверкающія стрѣлы
 Мѣталь еще съ небесъ въ подлунные предѣлы;
 Лежала на холмахъ вкругъ ночь и тишина;
 Вселенная была безмолвія полна,
 А только вѣтровъ свистъ, лѣсовъ листы шептали,
 Шумъ бьющихъ въ камни волнь, со скаль потоковъ ревъ,
 И изрѣдка вдали рычащій левъ,
 Молчанье прерывали.
 Клеантъ, проснувшійся в пещерѣ, всталъ
 И свѣта дожидался;
 Но говоръ птицъ едва по малу слышенъ сталъ,
 Вкругъ по брегамъ раздался,
 И вскрикнулъ соловей;
 Туманна свѣта сѣть по небу распростерлась:
 Сокрылся сиріусъ за ней,
 И ночь бѣгущая чуть зрѣлась.
 Мудрецъ восшелъ на вышній холмъ,
 И тамъ сѣдымъ склоняся челомъ,
 Возсѣлъ на мшистый пенъ подъ дубомъ многолѣтнымъ,
 И внизъ изъ-подъ вѣтвей пустилъ свой взоръ
 На море, на лѣса, на сини цѣпи горъ,
 И зрѣлъ съ восторгомъ благолѣпнымъ
 Отъ сна на возстающій міръ.
 Какое зрѣлище! Какой прекрасный пиръ
 Открылся всей ему природы!
 Онъ видѣлъ землю вдругъ, и небеса, и воды
 И блескъ планетъ
 Тонущій тихо въ юный, рдяный свѣтъ.
 Онъ зрѣлъ, какъ солнцу путь заря уготовляла,
 Лиловые ковры съ улыбкой разстилала,
 Врата востока отперла,
 Крылатыхъ коней запрягла,
 И звѣздъ царя, сего вѣнчаннаго возницу,
 Румяною рукой взвела на колесницу;
 Какъ хоромъ утреннихъ часовъ окружена,
 Подвинулась въ свой путь она,
 И восшумѣла въ слѣдъ съ колесъ ея волна;
 Багряны возжи напряглися

УТРО

Все още огнен, Сириус от небесата
 Стрели пламтящи продължаваше да мята;
 Над хълмовете бе полегнала нощта;
 Безмълвие изпълваше навред света;
 И само шум на ветрове и шепот на секвоя,
 И на реки и водопади гръмкият напев,
 И нейде надалече лъвски рев
 Смущаваха покоя.
 Клеант във пещерата се събуди, стана,
 Очаквайки да съмне;
 Дори за птичи песни беше още рано,
 Но в миг над бреговете сънни
 Гласът на славей прокънтя;
 Мъглива мрежа от лъчи в небето се простира
 И сириус забули тя,
 Нощта избяга в миг без дияра.
 И се качи мъдрецът беловлас
 На хълма и склонил глава в захлас,
 Приседна под вековен дъб на пън, покрит със мъх,
 През клоните надолу той отправи взор
 Към планини, гори, към морския простор;
 И гледаше, стаил от трепет дъх,
 Събуждащия се от сън всемир.
 Такова зрелище! Такъв прекрасен пир
 Природата на него му разкри!
 Видя земя, води и небеса надлъж и шир,
 И блясък на планети
 Как чезне, румен изгрев щом засвети.
 Видя зората как пред слънцето разстила
 Килимите лилави със усмивка мила,
 На източните порти катинара сне
 И впрегна тя крилатите коне,
 Въведе царя на небесните звездици
 Тя с румена ръка във своята колесница;
 А утринните часове ѝ бяха свита,
 В миг литна в своя път небесен
 И плясък на вълна под нея се понесе;
 Юздите алени искряха

По конскимъ блещущимъ спинамъ:
 Летять вверхъ, пышуть огонь, свѣтъ мещуть по странамъ,
 И мглы подъ ними улеглись,
 Тумановъ рѣки разлилися,
 Изъ коихъ зыблющихъ сѣдинъ,
 Челомъ сверкая золотымъ,
 Возстали горы изъ долинъ,
 И воскурился сверхъ ихъ тонкій дымъ.
 Онъ зрѣль, какъ свѣта богъ съ морями соравнялся,
 И алый лучъ по нихъ восколебался,
 Посыпались со скаль
 Рубины, яхонты, кристалъ,
 И бисеры перловы
 Заглись на вѣтвяхъ;
 Багряны тѣни, бирюзовы,
 Слилисъ съ златомъ въ облакахъ —
 И все сіяніе покрыло!
 Онъ видѣль, какъ сіе божественно свѣтило
 На высоту небесъ взнесло свое чело,
 И пропастей лице лучами расцвѣло!
 Открылося морей огнисто протяженье.
 Тамъ съ холма въ нихъ глядитъ навѣсясь темный кедръ;
 Тамъ съ шумомъ вержетъ кить на воздухъ рѣкъ стремленье;
 Тамъ чолнъ на парусахъ бѣжитъ средь водныхъ нѣдръ;
 Тамъ, выплывъ изъ пучины,
 Играють, рѣзвятся дельфины,
 И рыбъ стада сверкають чешуей,
 И блещуть чуды чрева бѣлизной.
 А тамъ среди лѣсовъ гора переступаеть:
 Подъемлетъ хоботь слонъ и съ древь плоды снимаетъ.
 Здѣсь вмѣстѣ два холма срослись
 И на велблюдѣ поднялись;
 Тамъ конь, пуся по вѣтру гриву,
 Бѣжитъ и мнетъ волнисту ниву.
 Здѣсь кроликъ подъ кустомъ лежитъ,
 Глазами красными блещеть;
 Тамъ серны, прядая съ холма на холмъ стрѣлами,
 Стоять на крутизнахъ, висять подъ облаками;
 Тутъ, взоры пламенны вверхъ устремля къ нимъ,
 На лапахъ нервистыхъ сидитъ зубастый скимнъ;

По гърбовете на конете:
 Летят нагоре, бълват огън и лъчисти светят,
 Под тях мъглите се топяха
 И във потоци се разляха,
 От сребърните им вълни
 Надигнаха чела от злато
 И сведените планини,
 Ефирен дим възви към небесата.
 Той гледаше как Богът на безкрайния всемир
 Люлее ален лъч по морска шир,
 Как от скалите сипят благодат
 Рубин, сапфир, кристал, ахат,
 По клоните и по листата
 Как бисери блещукат даже,
 Как сливат се във небесата
 Със злато пурпурни миражи –
 Сиянието всичко е покрило!
 Той гледаше как туй божествено светило
 Челото си издига чак до висините
 И пропастите разцъфтяват от лъчите!
 Пламтяща морска шир пред него се разбули.
 Там от високото се скланя тъмен кедръ;
 Там кит нагоре бълва шумно речни струи;
 Там нейде бяга платноходка с полъх ведър;
 От морските недра изплуват
 Игривите делфини и палуват,
 Проблясват рибените люспи на ята,
 В недрата чудни твари се роят.
 Ей там в гората канара пристъпва с тежък ход:
 Хобот повдига слонът, къса от дървото плод.
 А тук два хълма някой е слепил
 И на камилата ги е качил;
 Там кон развява буйна грива,
 Препуска през вълниста нива.
 Тук заек се е скрил под храста –
 Червените очи проблясват;
 Летят сърни от хълм на хълм като стрели,
 Под облаците се крепят на стръмните скали;
 Към тях е вперил огнен поглед със закана
 Озьбен лъв, на лапи жилести застанал;

Здѣсь пестрый алчный тигрь въ лѣсъ крадется дебрыстый
 И ищетъ, гдѣ залегъ олень роговѣтвистый;
 Тамъ къ плещущимъ ключамъ въ зеленый мягкій логъ
 Стремится въ жаждѣ пить единорогъ;
 А здѣсь по воздуху витаеть
 Пернатыхъ, насѣкомыхъ рой;
 Лѣса, поля, моря и холмы населяеть
 Чудесной пестротой:
 Тѣ въ златѣ, тѣ въ сребрѣ, тѣ въ розахъ, тѣ въ багрянцахъ,
 Тѣ въ свѣтлыхъ заревахъ, тѣ въ желтыхъ, сизыхъ глянцахъ,
 Гуляютъ по цвѣтамъ вдоль рѣкъ и вокругъ озеръ;
 Надъ ними въ высотѣ ширяется орель!
 А тамъ, с пологихъ горъ, селъ кровы, башень спицы,
 Лучами отразясь, мелькають на водахъ.
 Тутъ слышенъ рога зовъ, тамъ эхо отъ цѣвницы,
 Блеянье, ржанье, ревъ и топоть на лугахъ.
 А здѣсь, сквозь птичій хоръ и шумъ отъ водопада,
 Несутся громы въ слухъ съ великолѣпна града,
 И изъявляютъ зодчихъ трудъ.
 Тамъ поселяне плугъ влекутъ;
 Здѣсь сѣти рыболовъ кидаетъ,
 На удѣ блещетъ серебро;
 Тамъ огонь съ оружья войскъ сверкаетъ. — —
 И все то благо, все добро!
 Клеантъ, на все сіе взирая,
 Былъ внѣ себя природы отъ чудесъ;
 Верховный умъ творца воображая,
 Излилъ потоки сладкихъ слезъ. —
 Все дѣло рукъ твоихъ! Вскричалъ во умиленѣ,
 И арфу въ восхищенѣ
 Пріявъ, благоговѣнья полнъ,
 Въ дорическій настрой тонъ,
 Умолкъ; — но лишь съ небесъ, сквозь дуба сводъ листовяный
 Проникнувъ, на него палъ свѣтъ багряный,
 Брада сребристая, чело,
 Зардѣвшися, какъ солнце расцвѣло:
 Ударилъ по струнамъ, и отъ холма съ вершинъ
 Какъ искръ струи въ доль быстро покатались,
 Далеко звуки разгласились...
 Воспѣлъ онъ богу гимнь...

Петнист и лаком тигър във гората дебне
 Къде е роговият елен полегнал;
 Към извора, бълбукащ в тучната ливада,
 Забързал се е еднорогът жаден;
 Във въздуха рой птици на ята
 И насекоми всякакви се реят;
 В гори, морета, по хълмистите места
 Тъй чудна пъстрота живее:
 Сред рози и сред пурпур, злато и сребро,
 Ту в жълто или в синьо, ту в светло зарево
 Край езера, реки от цвят на цвят прелитат;
 Над тях орелът горд кръжи във висините!
 От селски покриви и островърхи кули
 Се отразява във водата палав блясък.
 Тук рог зове, а там кавал сред бели мури,
 В полята – блеене, пръхтене, рев и кръсяк.
 Сред птичи хор и шум гръмлив на водопад
 Долита грохот от великолепен град,
 Строи се там, кипи усилен труд
 И селяните влачат своя плуг;
 А тук рибарят мрежите си мята
 И въдица с блесна сребро.
 Блестят оръжията на войската. — —
 И всичко благо е и е добро!
 Бе запленила зора на Клеант
 Природата със свойте чудеса
 И на Твореца пред светия храм
 Проля той не една сълза. —
 Това е Твое дело! – викна с умиление,
 Изпълнен бе с благоговение
 И бързо взе той своята лира,
 В дорийски лад я акордира;
 Замлъкна; – през листата на дъба във този миг
 Разля се светлина по неговия лик,
 Чело, брадата му сребриста
 И сякаш слънце румено разлисти:
 Той струните удари и от хълма полетя
 В искрящи струи неговата песен,
 Надалече се разнесе...
 И Бога в химн възпя...